

Type of Article: Research

An approach to the Components of the Normative Theory of Cyberspace in Discourse of Islamic Revolution

Esmail Mansouri Larijani¹, Hamed Haji Mollamirzaei² and Mohammad Ali Zoghi^{3*}

Received: 2024/11/26

PP: 99-133

Accepted: 2025/02/15

Abstract

The principles and foundations of the Islamic Revolution have been manifested and embedded in the Supreme Leader's excellence model for the advancement of the Islamic Revolution. Therefore, this model can serve as a framework for normalizing cyberspace. Achieving the desired state requires progressing through this logical excellence, and the revolutionary discourse must inevitably implement it step-by-step to reach the new Islamic civilization.

The first phase represents a revolution in cyberspace, parallel to the victory of the revolution in the physical realm, the consequence of which will be the conquest of territory and establishment of cyber sovereignty. Subsequently, we require administrative software and governance tools obtained through designing various systems in cyberspace. Following the formation of an Islamic cyber system, the next stage will be establishing an Islamic government in cyberspace - the most crucial phase that necessitates enacting required cyber governance laws and implementing all systems designed in the previous stage.

The realization of a cyber government meeting Islamic standards, relying on established cyber systems and necessary legislation, will pave the way for an Islamic cyber society where citizens benefit from cyber government services while experiencing virtuous digital living.

In this research, using thematic analysis method, we have identified the components of balanced cyberspace or the components of normative cyberspace theory in the thought of the two Imams of the Islamic Revolution. Their integration into this domain through the structured model provides the groundwork for achieving normative conditions and optimal governance.

KeyWords: Normative Theory, Discourse of Islamic Revolution, Aligned Cyberspace

Reference: Mansouri Larijani, E. , Haji Molla Mirzaei, H. & Zoghi, M. (2025). An Approach to the Components of Cyberspace in the Discourse of the Islamic Revolution. *Strategic management attitude*, 3(1), 99-133. [20.1001.1.30605865.1404.3.1.4.9](https://doi.org/10.1001.1.30605865.1404.3.1.4.9)

¹ Associate Professor, Department of Islamic Mysticism, Imam Hussein University, Tehran, Iran

² Member of the Academic Staff, National Defense University, Tehran, Iran

³ PhD student in Strategic Cyberspace Management, National Defense University, Tehran, Iran, (corresponding author). Zoghi@ihu.ac.ir

نوع مقاله: پژوهشی

رهیافتی بر مؤلفه‌های فضای سایبر تراز در گفتمان انقلاب اسلامی

اسماعیل منصوری لاریجانی^۱، حامد حاجی ملامیرزایی^۲، محمدعلی ذوقی^{۳*}

پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۷

صص: ۹۹-۱۳۳

دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۰۶

چکیده

اصول و مبانی انقلاب اسلامی در الگوی تعالی رهبر معظم انقلاب برای حرکت انقلاب اسلامی، ظهور و بروز داشته و در آن نه شده است. بنابراین برای هنجاری کردن فضای سایبر می‌توان از آن الگو گرفت. رسیدن به وضع مطلوب، نیازمند طی شدن این تعالی منطقی است و گفتمان انقلاب برای دستیابی به تمدن نوین اسلامی از اجرای گام به گام آن ناگزیر است. گام اول به‌مثابه وقوع انقلاب در فضای سایبر و متناظر با پیروزی انقلاب در فضای واقعی است که پیامد آن، فتح سرزمین و کسب قلمروی سایبری خواهد بود. در مرحله بعد، به نرم‌افزار اداره و ابزارهای حکمرانی نیاز داریم که از طریق طراحی نظامات گوناگون در فضای سایبر به‌دست می‌آید. پس از شکل‌گیری نظام اسلامی سایبری، نوبت به ایجاد دولت اسلامی در فضای سایبر خواهد رسید که اهم مراحل و نیازمند وضع قوانین لازم برای حکمرانی سایبری و همچنین پی‌سازی همه نظامات طراحی‌شده در گام پیشین است. تحقق دولت سایبری با معیارهای اسلامی متکی به نظامات سایبری و وضع قوانین لازم، زمینه تحقق جامعه اسلامی سایبری را فراهم می‌آورد که در آن آحاد مردم ضمن بهره‌مندی از خدمات دولت سایبری، زیست مجازی عقیقانه را نیز تجربه می‌کنند. در این تحقیق با استفاد از روش تحلیل مضمون، به شناسایی مؤلفه‌های فضای سایبر تراز یا مؤلفه‌های نظریه هنجاری فضای سایبر در اندیشه امامین انقلاب اسلامی پرداخته شده که اشراف آنها به این فضا بر اساس الگوی ساخت‌یافته، زمینه تحقق وضع هنجاری و حکمرانی مطلوب در آن را فراهم می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: فضای سایبر تراز، گفتمان انقلاب اسلامی، نظریه هنجاری.

استناددهی (APA): منصوری لاریجانی، اسماعیل، حاجی ملامیرزایی، و حامد و ذوقی، محمدعلی. (۱۴۰۴). رهیافتی بر مؤلفه‌های فضای سایبر تراز در گفتمان انقلاب اسلامی. فصلنامه نگرش مدیریت راهبردی، ۳(۱)، ۹۹-۱۳۳. [20.1001.1.30605865.1404.3.1.4.9](https://doi.org/10.1001.1.30605865.1404.3.1.4.9)

^۱. دانشیار گروه عرفان اسلامی، دانشگاه امام حسین(ع)، تهران، ایران.

^۲. عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

^۳. دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی فضای سایبر، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). Zoghi@ihu.ac.ir

مقدمه

انفعال و نابسامانی وضعیت امروز فضای مجازی در کشور را باید در حوزه مبانی و نظری ریشه‌یابی کرد. چه اینکه تحول بزرگ صنعت ارتباطی که تمامی عرصه‌های گوناگون کشور را متأثر ساخته، بدون پشتوانه نظری و مبانی نظری بومی عینیت‌یافته است؛ درحالی‌که فضای سایبر جهانی متکی به چند دهه نظریه‌پردازی اندیشمندان غربی و تئوریزه شدن ابعاد و مؤلفه‌های گوناگون آن با مبانی انسان‌محور تمدن غرب است، به‌نحوی‌که این نظریات در لایه‌های نهان و آشکار فضای سایبر، ظهور و بروز دارد. این جریان فکری سال‌ها پیش از اختراع اینترنت، از ۱۹۴۸ میلادی با نظریه اطلاعات شانون و نظریه سایبرنتیک نوربرت وینر پیرامون سازوکارهای کنترل انسان به‌وسیله ماشین آغاز شد. غرب همچنان برای افق‌های پیش‌رو به تصویرسازی از آینده و نظریه‌پردازی اهتمام دارد و از طریق فضای سایبر به دنبال تعبیر رویای خود از حکمرانی خوب^۱ در جهان است؛ انقلاب چهارم صنعتی اروپا، جامعه پنجم ژاپن و اینترنت صنعتی آمریکا، نمونه‌هایی از این معنا هستند.

توسعه سایبر در کشور ما بدون نظریه پشتیبان بومی، دنیایی از نابسامانی و آشفتگی، ناهنجاری‌ها و معضلات، اقدامات نامتوازن و پیشرفت‌های ناهمگون را شکل د است. تداوم این وضعیت و مواجهه منفعلانه با فضای سایبر بر بهره‌گیری ناکافی از فرصت‌ها و در مقابل، خسارات ناشی از تهدیدات این عرصه خواهد افزود. همچنین نظر به عمق راهبردی فضای سایبر و توسعه روزافزون آن، تحقق اهداف انقلاب بدون بهره‌مندی از ظرفیت‌های این فضا، بعید به نظر می‌رسد، بنابراین در گفتمان انقلاب اسلامی، فضای سایبر تراز، نقش پیش‌برندگی دارد.

هرچند فضای سایبر در غرب و مبتنی بر مبانی غربی نضج یافته، با وجود این گفتمان انقلاب اسلامی و مبانی متقن آن، این ظرفیت را دارد تا با مواجهه‌ای فعال، همین فضای موجود را البته در بستر شبکه ملی اطلاعات در راستای اهداف خود قرار د و به‌کارگیری نماید. این گفتمان مبتنی بر اصول و مبانی اسلام است که از منابع دینی شامل قرآن کریم و روایات ائمه معصومین (علیهم‌السلام) اخذ شده‌اند، اما خوانش علما و اندیشمندان از این منابع لزوماً یکسان نبوده و بسته به ممشای فکری و نوع نگاه به

^۱. Good Governance

مسائل، در بین آنان متفاوت خواهد بود، بنابراین می‌توان گفت که چهارچوب گفتمان انقلاب اسلامی از هر عالم یا اندیشمند اسلامی برنمی‌خیزد و عمدتاً حاصل خوانش امامین انقلاب از اندیشه اسلامی است، بنابراین لازم است اندیشه ایشان در موضوعات مختلف همچون فضای سایبر تراز مورد فحص و بررسی قرار گیرد. در نتیجه این اقدام سبب خواهد شد منظومه‌ای از اصول موضوعه، اهداف، ارزش‌ها و نقشه راه تدوین شود که می‌تواند به مثابه یک ظرف پدیده‌های مختلف را متناسب با اصول خود بازخوانی و شکل هنجاری آن را توصیف و در صورت امکان بازآفرینی کند، به عبارت دیگر ظرف گفتمان انقلاب اسلامی به پدیده‌های گوناگون، شکل جدیدی می‌دهد.

از منظر امامین انقلاب، تحقق فضای سایبر تراز، نیازمند پرداختن به ابعاد و مؤلفه‌های مختلف موضوع و انجام اقدامات متناسب و مقتضی برای هر یک از آنهاست؛ نظریه هنجاری فضای سایبر شامل مؤلفه‌هایی است که اعمال و پی‌سازی آنها در هماهنگی با الگوی تعالی انقلاب اسلامی می‌تواند وضع هنجاری و حکمرانی مطلوب در فضای سایبر را برای ما به ارمغان آورد.

پیشینه و مبانی نظری

نظریه هنجاری:

نظریه هنجاری، هر نظریه‌ای است که استانداردها، ارزش‌ها یا پیشنهادهای ملموسی را تبیین کند که شامل انتقاد از وضعیت کنونی بوده و خواستار تغییر به منظور ایجاد آینده‌ای بهتر است. بخش زیادی از پژوهش‌ها در علوم اجتماعی و علوم انسانی، هنجاری است. بیشتر نظریه‌های سیاسی و اخلاقی به صراحت هنجاری هستند (معیارها و ارزش‌ها را تجویز می‌کنند). بنابراین بیشتر علوم اجتماعی نیز هنجاری‌اند، زیرا استدلال هنجاری را به اقدامات عملی تبدیل می‌کنند. با وجود این، بسیاری از پژوهش‌ها به‌طور ضمنی هنجاری هستند (روترز و همکاران، ۲۰۱۳). نظریه هنجاری در برابر نظریات توصیفی هستند و بر اساس پیشفرض‌های اعتقادی، ایدئولوژیک، فرهنگی، سیاسی و حتی علمی ارائه شده و مدعی بهبودبخشی به زندگی فردی و اجتماعی بشرند و گاه از سوی مصلحان اجتماعی توصیه و تجویز می‌شوند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵). نظریات هنجاری یا دستوری به تبیین باید‌ها و نبایدهای حاکم بر وسایل ارتباط جمعی در شرایط مختلف

می‌پردازند. این نظریات که دارای ماهیتی تعهدآور و الزام‌آورند، از وضعیت رسانه‌ها در جوامع و زمان‌های مختلف، نشئت گرفته‌اند (مک کوئیل و رزاقی، ۱۳۸۱).

اولین تلاش برای بررسی مقایسه‌ای نظریه‌های هنجاری حاکم بر رسانه‌ها در سال ۱۹۵۶ م توسط سبیرت، پترسون و شرام در چهارچوب یک طرح مطالعاتی مربوط به شورای ملی کلیساها در آمریکا انجام شد. این سه نفر، چهار نظریه اصلی استبدادی، لیبرالی، مسئولیت اجتماعی و کمونیسم روسی را به‌عنوان معیارهای ساخت و عملکرد رسانه‌ها بازشناسی کردند. سبیرت و همکارانش تا حدودی به دفاع از الگوی اصلاح‌شده لیبرالی یعنی مسئولیت اجتماعی پرداخته‌اند. مک کوئیل دو نظریه رسانه‌های توسعه‌بخش و مشارکت دموکراتیک را به نظریه‌های پیشین اضافه کرده است. نظریه‌های توسعه‌بخش مربوط به کشورهای در حال توسعه و نظریه مشارکت دموکراتیک مربوط به کشورهای پیشرفته بوده و در مقابل انحصارگرایی، تخصص‌گرایی و تجاری‌کردن رسانه‌ها شکل گرفته است و این دو نظریه با شرایط و مقتضیات جهان امروز، انطباق بیشتری دارد (معتدنازاد، ۱۳۸۷).

دنبال کردن هنجارها، تنها به هنجارهای الزام‌آور حقوقی^۱ محدود نمی‌شود. اگرچه در میان پژوهشگران حقوقی، نظرات قوی‌ای درباره وجود و ارزش حقوق نرم^۲ وجود دارد، اما هنجارهای مرتبط، نقشی روزافزون در روابط بین‌الملل معاصر ایفا می‌کنند و احتمالاً تأثیر آنها در آینده بیشتر خواهد شد. بنابراین، لازم است به مسائلی که به دوگانگی در مفهوم هنجار مربوط می‌شوند، پرداخته شود. اعمال یک رویکرد گسترده به قوانین و ابزارهای هنجاری، با درک نوظهور از راه‌حل‌های عملی و کاربردی مطابقت دارد. برای نمونه، اگر مطالعات اصول کلی حقوق یا رویکردهای ملی و شرکتی، به روش‌های متفاوتی دست یابند، این موضوع می‌تواند نشانه‌ای برای نیاز به یکسان‌سازی دیدگاه‌ها در آن حوزه‌ها باشد. اگر بررسی روش‌های داخلی نشان دهد که در مورد خاصی، وحدت غالبی وجود دارد، این وحدت به‌عنوان یک مخرج مشترک می‌تواند به‌طور مفید به قالب سکوی توسعه اجماع بین‌المللی تبدیل شود و به‌عنوان پایه‌ای برای معاهدات یا رسوم مورد استنف قرار گیرد. اگر کشورها، دیدگاه‌های جدید و قابل‌توجهی درباره موضوعی

^۱. Hard Norms

^۲. Soft Law

نداشته باشند، این امر به‌طور جدی نشان می‌دهد که نیازی به قانون جدید وجود ندارد (انکن تیک، ۲۰۱۷).

در روش اسلامی نیز از سطح مطالعه توصیفی فراتر رفته و به سطح ارزیابی و طرح جایگزین در پرتو ایده‌آل‌ها و مفاهیمی می‌رسند که وحی مطرح و مقرر می‌دارد. بنابراین روش اسلامی، نگرشی شامل و دیدگاهی کامل است. بنابراین برای رسیدن به الگوی رسانه مطلوب یا اصول هنجاری حاکم یا چگونگی‌ها، از قیاس عملی استق خواهد شد. در قیاس نظری با استف از دو گزاره مقدماتی از هست‌ها و نیست‌ها یا گزاره‌های توصیفی، گزاره‌هایی از نوع هست‌ها و نیست‌ها استنتاج می‌شود. اما در قیاس عملی با استف از یک گزاره مقدماتی از نوع هست‌ها و نیست‌ها و یک گزاره مقدماتی از نوع باید‌ها و نبایدها یا گزاره تجویزی، گزاره‌ای تجویزی از نوع باید و نباید استنتاج می‌شود. در این حقیقت و در این روش با تکیه بر گزاره‌های توصیفی و تجویزی اسلام از یک سو و شناخت توصیفی ساختار و عملکرد رسانه از سوی دیگر، درصدد کشف اصول و هنجارهای حاکم بر رسانه در جامعه اسلامی خواهیم بود. حاصل این فرایند را می‌توان نظریه هنجاری اسلامی رسانه نامید (یوسفز و همکاران، ۱۳۹۴).

محیط اطلاعاتی - فضای سایبر:

فضای سایبر را نمی‌توان بدون حضور عنصر اصلی در این فضا یعنی اطلاعات به‌درستی تعریف کرد. تبادل اطلاعات به شکل خاص بین افراد و نهاد، سازنده محیطی است که می‌توان از آن به‌عنوان محیط اطلاعاتی یاد کرد. اصطلاح محیط اطلاعاتی اغلب بدون تعریف قبلی و بسته به بافتی که در آن استف می‌شود، با معانی مختلفی آغشته می‌شود. محیط اطلاعاتی از فرایندها، خدمات و نه‌ای اطلاعاتی تشکیل شده است، بنابراین شامل عوامل اطلاعاتی و همچنین ویژگی‌ها، تعاملات و روابط متقابل آنها می‌شود (رادجر و همکاران، ۲۰۲۰). محیط اطلاعاتی، مفهومی است که اولین بار توسط فیشر و همکاران مطرح شد، اما پتیگرو آنرا این‌گونه تعریف می‌کند: «محیط‌های مشترکی که در هنگام تجمع افراد با هدفی خاص به‌طور گذرا ایجاد می‌شوند، اما پس از مدتی رفتار آن افراد در آن محیط، فضایی ایجاد می‌کند که زمینه‌اشتراک خودبه‌خودی اطلاعات را فراهم می‌سازد». محیط اطلاعاتی یک مفهوم جهانی نیست، بلکه با تقسیمات مشخص جغرافیایی و جمعیتی مفهوم متفاوتی می‌یابد. همچنین محیط اطلاعاتی، مفهومی ایستا

نیست، بلکه با ظهور و پذیرش فناوری‌های جدید و همچنین شرایط اجتماعی و سیاسی تغییر می‌کند (پتیگرو، ۱۹۹۸). محیط اطلاعاتی شامل همه عوامل، سیستم‌ها و فرایندهایی است که بر تولید، پردازش، تبادل و مصرف اطلاعات تأثیر می‌گذارند. این محیط سه لایه اصلی دارد: یک، فیزیکی شامل سخت‌افزارها و شبکه‌های ارتباطی؛ دو، منطقی شامل ده‌ها، نرم‌افزارها و پروتکل‌ها؛ سه، انسانی شامل افراد، سازمان‌ها و تعاملات اجتماعی (سند JP 3-12 وزارت دفاع آمریکا، ۲۰۲۲).

بر اساس این تعاریف، فضای واقعی با محیط اطلاعاتی دارای اشتراکاتی هستند و با یکدیگر نسبت عموم و خصوص من‌وجه دارند، اما با امتداد فضای واقعی در محیط اطلاعاتی که بر پایه شبکه، طراحی شده، فضای جدیدی پدید می‌آید که سایبر نامیده می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت: فضای سایبر از امتداد فضای واقعی در محیط اطلاعاتی شبکه‌محور پدیده آمده و با چنین محیطی نسبت عموم و خصوص مطلق برقرار کرده است. از آنجاکه محیط اطلاعاتی شبکه‌محور دارای مؤلفه‌های اطلاعاتی، محتوایی و فناورانه است، بنابراین فضای سایبر نیز دارای این مؤلفه‌ها خواهد بود، اما چون امتدادی از فضای واقعی است، طبعاً برخی ساحات و شئونات انسانی را نیز با خود به همراه دارد. همچون قوه خیال که در این فضا نقش پُررنگی داشته و خلأ حضور فیزیکی و برخی حواس را به نحوی جبران می‌کند. بنابراین با صرف‌نظر از این محدودیت‌ها، می‌توان گفت: فضای سایبر نه تنها با جهان واقعی نسبت تساوی دارد، بلکه به مدد ترکیب فناوری با قابلیت‌های ذهن و خیال از آن، بزرگتر شده است.

هنجارهای فضای سایبر:

با توسعه زیرساخت‌های دیجیتالی، نگرانی‌های مربوط به وجود هنجارهای بین‌المللی استاندارد در فضای سایبر به سرعت افزایش یافته است. تهدیداتی مانند تروریسم سایبری، جنگ سایبری، حریم خصوصی ده‌ها، هک و دزدی نرم‌افزار باید توسط هنجارهای بین‌المللی به طور دقیق مورد بررسی قرار گرفته و چارچوبی بین‌المللی برای امنیت سایبری و چالش‌های مختلفی که مانع از امنیت سایبری می‌شوند و راه‌حل‌هایی برای ایجاد هنجارهای بهتر امنیت سایبری برای ذی‌نفعان اصلی از جمله کشورها، دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و شرکت‌های چندملیتی، ارائه شود (گوپتا و سینف، ۲۰۲۵).

فضای سایبر به مثابه رسانه‌ای نوین و البته با قابلیت‌های بسیار و ویژگی‌های قیاس‌ناپذیر با دیگر اشکال رسانه، نیازمند وضع هنجارها و قوانین و مقرراتی است که طبعاً اشتراکاتی را از این حیث با دیگر رسانه‌ها داراست. دیدگاه گسترده‌تر از رسانه به فضای سایبر همچون فضایی برای زیست جدید یا زندگی دوم، ضرورت قاعده‌مندسازی حضور و کنشگری در آن را دوچندان می‌سازد. پدیده‌ای که در امتداد فضای واقعی انسان است، همچون فضای واقعی نمی‌تواند از قوانین و هنجارهای انسانی و اخلاقی بیگانه باشد. بنابراین عمده صاحب‌نظران بر این باورند که فضای سایبر نمی‌تواند بدون وضع هنجارهای فردی و اجتماعی و قوانین و مقررات حاکمیتی رها شود، اما در این خصوص دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد (علیز، ۱۳۹۷).

گروهی با مستقل‌دانستن اخلاق حرفه‌ای و مجازی از اخلاق اجتماعی در دنیای واقعی، معتقدند که کاربر و کارگزار با توجه به نیازهای خود، خوب و بد بودن را تنظیم می‌کنند و بدین ترتیب تکالیف اخلاقی را به صورت نسبی قبول می‌کنند و میزان کاربرد آن را توسط افراد، نشان از پذیرش و صحیح بودن یا عدم‌پذیرش و ناصحیح بودن می‌دانند. بیشتر صاحب‌نظران با دیدگاه یادشده مخالف‌اند و به جای آن یک قاعده و قانون کلی را قبول دارند که اخلاق حاکم بر رسانه و اینترنت از حوزه‌های فرعی اخلاق علمی است، اما از آنجایی که اخلاق را مطابق با فرهنگ و اولویت‌ها و منافع ملی و سودمندی‌های همه افراد جامعه می‌دانند و همچنین به دلیل وجود تنوع فرهنگ و ارزش‌های موجود در جوامع مختلف، وضع چنین قانون کلی و جهان‌شمول اخلاقی را کاری بسیار مشکل می‌دانند، زیرا که ممکن است در سطح بین‌المللی، معیار اخلاقی در یک جامعه، مورد پذیرش در جامعه دیگر نباشد.

گروهی دیگر نیز منافع و اولویت‌هایی مانند اقتصاد را اخلاق‌ساز می‌دانند. بدین معنا که دارایی و ثروت، ارزش اخلاقی برتر به‌شمار آمده و تمام روابط اجتماعی را تحت‌تأثیر خود قرار می‌دهد. این سه رویکرد که به نحوی هر سه در سطوح مختلف نسبیت‌گرایی قرار دارند، هر کدام به نوبه خود دارای اشکالاتی هستند. از جمله سلب مسئولیت از افراد، شکاکیت‌های اخلاقی که امکان داوری مطلق را از بین خواهد برد، بی‌ثمری احکام اخلاقی و تناقض در میان امور که در نهایت به سستی پایه‌ها و شالوده‌های اخلاقی

زندگی عمومی منجر می‌شود. منطبق بر چنین دیدگاه‌هایی، ارزش‌های انسانی در قبال سود بیشتر صاحبان فناوری در محیط‌های رقابتی، محکوم به فناست. رویکرد آخر، رویکردی حقیقت‌گرایانه و مطلق‌گرا به اخلاق است، یعنی یک اخلاق حق‌مدارانه که شامل همه حیطه‌های فرعی اخلاق می‌باشد. در این دیدگاه به صورت مفهومی مطلق، عام و جهان‌شمول است که مسئولیت‌پذیری افراد را در پی داشته و به حفظ همه شئونات و ارزش‌های انسانی و فرهنگی و دینی افراد منجر می‌شود.

هنجارسازی‌های بین‌المللی:

در سایبر، مرزی وجود ندارد و مرزهای سیاسی و جغرافیایی هیچ تأثیری در این فضا ندارند. به موازات پدید آمدن فضای سایبر، جرائم سایبری نیز به وجود آمدند. برای مبارزه با این جرائم، کارشناسان برای ارتقا سطح آگاهی عمومی کاربران که بُعد اخلاقی نیز دارد، ابتدا راه‌کارهای آموزشی و سپس راه‌کارهای فنی ارائه دادند، از جمله رمزنگاری برای حمایت از حریم خصوصی و تکنیک‌های مبارزه با انواع حملات مخرب نظیر ویروس‌ها و کرم‌های رایانه‌ای. اما راه‌کارهای فنی با افزایش دانش مجرمان، در غلبه ناتوان بود. از این رو برای پیشگیری از جرائم سایبر به الزامات حقوقی و اخلاقی روی آورده شد. با اینکه اغلب کشورها به تدوین قانون مستقل در این زمینه تمایل داشتند و مقررات را به گونه‌ای طراحی می‌کردند که بر طیف وسیع‌تری از حقوق ارزش‌های انسانی هم به لحاظ فردی و هم اجتماعی به کار گیرند، با وجود این، رشد جرائم به‌ویژه در قرن اخیر به سبب پیشرفت فناوری، تغییر مستمر قوانین را الزامی می‌دانند. از سال ۲۰۰۰ دولت‌ها در صدد کنترل فضای سایبر برآمدند، زیرا دریافتند راه‌کارهای آموزشی، فنی و حقوقی برای برخورد با این پدیده کفایت نمی‌کند. آنها برای حل این معضل بر آن شدند تا هم در سطح ملی و هم در سطح بین‌الملل حضور فعال داشته باشند، چراکه فضای سایبر و جرائم آن پدیده‌ای جهانی هستند و دولت‌ها صرفاً با اتخاذ راه‌کارهایی در سطح ملی نمی‌توانند آنها را کنترل کنند، بنابراین تصویب معاهدات بین‌المللی موجب نظم در این فضا بوده و سبب می‌شود مرتکبان جرائم در سطح بین‌المللی نیز مسئولیت داشته باشند (دستجردی و همکاران، ۱۳۹۸). از جمله سازمان‌های فعال در این حوزه، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)، کنوانسیون جرائم سایبری بوداپست، اتحادیه بین‌المللی ارتباطات راه دور (ITU) و اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی در سازمان ملل

می‌باشند. با وجود این تلاش‌ها، عده‌ای معتقداند هنجارسازی‌های بین‌المللی در فضای سایبر تاکنون ناکام مانده و بهتر است به جای تمرکز بر هنجارها (چیزی که کشورها نباید انجام دهند)، به سمت عادی‌سازی^۱ حرکت کنیم، یعنی رفتارهایی که در عمل توسط کشورهای مختلف انجام می‌شود، به‌طور ضمنی به‌عنوان بخشی از محیط سایبر پذیرفته شوند. اگرچه این رویکرد می‌تواند به کاهش تنش‌ها و ایجاد تعادل در فضای سایبر کمک کند، اما به کشورهای مختلف اجازه می‌دهد اعمال خود را توجیه کنند. در نتیجه امنیت سایبری به‌طور کلی تحت تأثیر قرار خواهد گرفت (لیبیک، ۲۰۲۰).

سازمان ملل نیز در شکل‌دهی به هنجارهای رفتار مسئولانه کشورها در فضای سایبر نقش داشته است. این هنجارها با هدف راهنمایی کشورها در نحوه عملکرد در حوزه دیجیتالی ایجاد شده‌اند تا به کاهش تعارضات، افزایش ثبات و اطمینان از استفاده مسئولانه از فضای سایبر منجر شوند. هنجارهای اصلی پیشنهادی توسط سازمان ملل برای رفتار مسئولانه کشورها شامل عدم دخالت در امور داخلی، ممنوعیت حملات سایبری به زیرساخت‌های حیاتی، جلوگیری از آسیب به افراد، احترام به حقوق بشر، همکاری در زمینه امنیت سایبری، جلوگیری از تشدید تنش‌ها و ممنوعیت جاسوسی سایبری برای سود اقتصادی است. با وجود این، مشکل نسبت دادن حملات، منافع نامتقارن و نبود سازوکارهای اجباری، چالش‌های پیش‌رو برای اجرایی کردن هنجارهاست (هوگوین، ۲۰۲۲).

گفتمان انقلاب اسلامی:

گفتمان انقلاب اسلامی در تداوم حرکت انبیا و تعالیم آسمانی به‌ویژه اسلام راستین است که دال مرکزی آن را اسلام و هویت اسلامی تشکیل می‌دهد. گفتمان انقلاب اسلامی دربردارنده مفاهیم رکنی چون: استقلال‌خواهی، آزادی، مردم‌پایگی و اسلام‌مداری است که در شعار اساسی «استقلال»، «آزادی» و «جمهوری اسلامی» مطرح شده است. توأمان بودن دین و سیاست، ستون فقرات و رکن اساسی گفتمان انقلاب اسلامی را شکل می‌دهد، به این معنا که قانون مبتنی بر دین و مشارکت و نقش‌آفرینی مردم در حکومت با محوریت رهبری دینی از ارکان انقلاب اسلامی است که

¹. Normalization

این گفتمان را از دیگر گفتمان‌ها جدا و متمایز می‌کند. گفتمان انقلاب اسلامی جهانی است و به مرزهای ایران محدود نمی‌شود (فرزندی، ۱۳۹۹).

تأمل در سخنان رهبران جهان و تحلیل مواضع سیاسی و فرهنگی و اجتماعی آنان، ازجمله حوزه‌های مطالعاتی مرسوم در مراکز علمی و فرهنگی کشورهای اروپایی مختلف است که با اهداف چندگانه دنبال می‌شود؛ تدارک مبانی و چهارچوب‌هایی برای سیاست‌گذاری‌های کلان در عرصه‌های مختلف، کشف یا استنباط نظریه‌های هنجاری؛ گفتمان‌سازی؛ بسیج‌کنندگی و جریان‌سازی اجتماعی در کشور؛ تحلیل راهبردهای رهبران دیگر کشورهای متخاصم یا همسو برای مقابله یا همکاری با آنها، ازجمله این اهداف است (خیامی و کیا، ۱۴۰۳). در یک تعریف جامع می‌توان گفتمان انقلاب اسلامی را این‌گونه تبیین کرد: «منظومه‌ای است از باورها و ارزش‌ها، چشم انداز و آرمان‌ها، اهداف، مأموریت‌ها و نقشه‌راه در مجموعه انقلاب اسلامی. این گفتمان به‌مثابه آغاز جریان دین و اقامه قسط و عدل در جامعه بوده و تا تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی ظهور ولایت عظمی (عج) و تشکیل حکومت جهانی اسلام ادامه دارد». بنابراین تعریف، مفهوم گفتمان انقلاب اسلامی اعم از ایدئولوژی اسلامی و همچنین الگوواره غربی است، چراکه ۱. ایدئولوژی، مجموعه‌ای از باورها و عقائدی است که از نوع جهان‌بینی برخاسته و ۲. الگوواره (پارادایم) به یک تعبیر، باورهای غالب در ادوار مختلف حیات بشر است که چارچوب‌های فرهنگی و علمی ارائه می‌دهد. با وجود این، هر دو مفهوم در تعریف ما از گفتمان انقلاب حضور دارند، اما بخشی از آن هستند. درواقع گفتمان انقلاب اسلامی افزون بر این مفاهیم، متکفل ساحت عمل نیز بوده و ظرفیت راهبری و اداره حکومت حتی فراتر از مرزهای جغرافیایی را در خود دارد.

مراحل تعالی گفتمان انقلاب اسلامی:

مسئولان ما باید بدانند که انقلاب ما به ایران محدود نیست. انقلاب مردم ایران، نقطه آغاز انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچمداری حضرت حجت (ارواح‌افاده) است که خداوند بر همه مسلمانان و جهانیان منت نهد و ظهور و فرجش را در عصر کنونی قرار دهد (امام خمینی، ۱۳۶۷).

شکل ۱. مراحل تعالی انقلاب اسلامی

ما یک انقلاب اسلامی داشتیم، بعد نظام اسلامی تشکیل دادیم، مرحله بعد تشکیل دولت اسلامی است، مرحله بعد تشکیل کشور اسلامی است، مرحله بعد تشکیل تمدن بین‌الملل اسلامی است. ما امروز در مرحله دولت اسلامی و کشور اسلامی قرار داریم؛ باید دولت اسلامی را ایجاد کنیم. امروز دولت ما- یعنی مسئولان قوه مجریه، قوه قضاییه و قوه مقننه که مجموع اینها دولت اسلامی است- سهم خوبی از حقایق اسلامی و ارزش‌های اسلامی را دارد؛ اما کافی نیست؛ اولش خود من. باید بیشتر به سمت اسلامی شدن، مسلمان شدن و مؤمنانه و مسلمانانه زندگی کردن برویم. باید به سمت زندگی علوی برویم. رفتن به سمت زندگی علوی معنایش این نیست که اگر آن روز لنگ می‌بستند و راه می‌رفتند، امروز هم لنگ ببندیم و راه برویم؛ نه، امروز دنیا پیشرفته است. باید روح زندگی علوی را- یعنی عدالت، تقوا، پارسایی، پاکدامنی، بی‌پروایی در راه خدا و میل و شوق به مجاهدت در راه خدا- در خودمان زنده کنیم؛ باید به سمت اینها برویم؛ این اساس کار ماست. و به شما عرض کنم، در آن صورت کارآمدی جمهوری اسلامی هم مضاعف خواهد شد؛ چون مشکل اساسی‌ای که ممکن است برای نظام اسلامی پیش بیاید، کارآمدی در نگاه جهانی است؛ بگویند آیا توانستند این کار را بکنند، توانستند آن کار را بکنند؟ اگر ما قدم به قدم تحول درونی خود را جدی بگیریم و پیش ببریم و پایبندی خود را به ارزش‌ها و اصول خود عملاً نشان دهیم، کارایی و توفیقات ما هم بیشتر خواهد شد. البته دشمنان نمی‌خواهند؛ جنجال و هیاهو می‌کنند؛ اهمیتی هم ندارد (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳).

فرایند تحقق هدف‌های اسلامی، یک فرایند طولانی و البته دشواری است. به‌طور نسبی انسان به آن اهداف نزدیک می‌شود؛ اما تحقق آنها، بسیار طولانی است. قدم اول که

پُرهیجان‌تر و پُرسروصداتر از همه است، ایجاد انقلاب اسلامی است. کار آسانی نبود؛ اما این آسان‌ترین است. قدم بعدی، ترتب نظام اسلامی بر انقلاب اسلامی است؛ یعنی ایجاد نظام اسلامی، که گفتیم نظام اسلامی، یعنی هندسه عمومی جامعه، اسلامی بشود؛ که این هم شد. قدم بعدی - که از اینها دشوارتر است - ایجاد دولت اسلامی است. دولت نه به معنای هیئت وزیران؛ یعنی مجموعه کارگزاران حکومت؛ یعنی من و شما. ما باید به معنای واقعی کلمه، در درون این نظام اسلامی، اسلامی شویم. این مشکل‌تر از مراحل پیشین است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰).

پس از آنکه دولت اسلامی تشکیل شد، مسئولیت و تعهد دولت اسلامی این است که جامعه اسلامی را تحقق ببخشد. جامعه اسلامی یعنی چه؟ یعنی جامعه‌ای که در آن، آرمان‌های اسلامی، اهداف اسلامی، آرزوهای بزرگی که اسلام برای بشر ترسیم کرده است، تحقق پیدا کند. جامعه عادل، برخوردار از عدالت، جامعه آزاد، جامعه‌ای که مردم در آن، در اداره کشور، در آینده خود، در پیشرفت خود دارای نقاشند، دارای تأثیرند، جامعه‌ای دارای عزت ملی و استغنائی ملی، جامعه‌ای برخوردار از رفاه و مبرای از فقر و گرسنگی، جامعه‌ای دارای پیشرفت‌های همه‌جانبه - پیشرفت علمی، پیشرفت اقتصادی، پیشرفت سیاسی - و بالاخره جامعه‌ای بدون سکون، بدون رکود، بدون توقف و در حال پیشروی دائم؛ این آن جامعه‌ای است که ما دنبالش هستیم. البته این جامعه تحقق پیدا نکرده، ولی ما دنبال این هستیم که این جامعه تحقق پیدا کند. پس این شد هدف اصلی و مهم میانه ما. چرا می‌گوئیم میانه؟ به دلیل اینکه این جامعه وقتی تشکیل شد، مهم‌ترین مسئولیت این جامعه، این است که انسان‌ها بتوانند در سایه‌سار چنین اجتماعی، چنین حکومتی، چنین فضایی، به کمال معنوی و کمال الهی برسند؛ که: «ما خلقت الجنّ و الانس آلا لیعبدون»؛ انسان‌ها به عبودیت برسند. «لیعبدون» را معنا کردند به «لیعرفون». این معنایش این نیست که «عَبَدَ» به معنای «عَرَفَ» است - عبادت به معنای معرفت است - نه؛ بلکه به معنای این است که عبادت بدون معرفت معنا ندارد، امکان ندارد، عبادت نیست. بنابراین جامعه‌ای که به عبودیت خدا می‌رسد، یعنی به معرفت کامل خدا می‌رسد، تخلق به اخلاق الله پیدا می‌کند؛ این، آن نهایت کمال انسانی است. بنابراین هدف نهایی، آن است؛ و هدف پیش از آن، ایجاد جامعه اسلامی است، که هدف بسیار بزرگ و بسیار والائی است. خب، وقتی یک چنین جامعه‌ای به وجود آمد،

زمینه برای ایجاد امت اسلامی، یعنی گسترش این جامعه هم به وجود خواهد آمد (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰).

گفتمان انقلاب اسلامی و هنجارهای سایبر:

با مرور بر نظریه‌های اخلاقی و هنجاری موجود برای مطبوعات، رسانه‌ها و همچنین فضای سایبر در دنیا، از دید پژوهشگر می‌توان آنها را در دو سطح قرار داد: سطح اول با تأکید بر تکنیک‌های گوناگون اعم از فنی و رفتاری و توسعه آگاهی کاربران به دنبال ارتقاء سواد رسانه‌ای عموم افراد است. در این میان، آموزه‌های اخلاقی و رفتارهای منطبق با هنجارها به منظور حفظ و ایمنی کاربران از مخاطرات احتمالی معمولاً در غالب توصیه ارائه می‌شوند و ضمانت اجرا ندارند. سطح دوم هنجارهایی است که با دخالت حکمرانان و استعانت از سازمان‌های بین‌المللی به قوانین و مقررات تبدیل شده‌اند و تخطی از آنها جرم به‌شمار و قابل پیگرد هستند، نظیر مالکیت معنوی، حقوق د و حریم خصوصی.

اما آنچه امروز در فضای مجازی، با وجود این دو سطح از هنجارسازی در جریان است، غلبه تفکر و تمدن م‌گرا و ترویج سبک زندگی غربی است. به علاوه، تلاش غرب برای اعمال حکمرانی از طریق فضای سایبر و نفوذ بر ادراک عموم مخاطبان از طریق جنگ شناختی، مشهود و نمایان است. در گفتمان انقلاب اسلامی هم با مبانی عقلی و هم به اتکا اسناد و مبانی قانونی، چنین پدیده‌ای با این سطح از اثرگذاری، مواجهه‌ای مدبرانه و فعال را می‌طلبد که نیازمند تعمق، اندیشه‌ورزی، طرح‌ریزی و اقدام انقلابی است، چه اینکه ۱. چارچوب‌های گفتمانی و موازین دینی که در بندهای قانون اساسی تبلور یافته، در موارد متعدد با برخی خصوصیات، لوازم و آثار فضای سایبر تضاد جدی دارند و چشم‌پوشی از آنها به دلیل اثرگذاری بر سایر بخش‌ها و موضوعات در اداره کشور غیرعقلایی است. ۲. برخی مسائل و قابلیت‌های سایبر موجب تضعیف حاکمیت یا بروز اختلال در اداره کشور شده یا حرکت به سمت اهداف و آرمان‌ها را با مشکل مواجه می‌کند. برای نمونه در حوزه فرهنگ عمومی و صیانت از اسلامیت نظام و هماهنگی رفتارهای فردی و اجتماعی آحاد مردم و مسئولان با احکام اسلامی، اصل سوم قانون اساسی تصریح می‌کند: «ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوی و مبارزه با همه مظاهر فساد و تباهی از وظائف دولت جمهوری اسلامی است». در

مقدمه قانون اساسی نیز آمده است: «وسائل ارتباط جمعی بایستی در راستای روند تکاملی انقلاب اسلامی در خدمت اشاعه فرهنگ اسلامی قرار گیرد». تحقق و اجرای این قوانین با نابسامانی و ولنگاری فضای مجازی، ناممکن به نظر می‌رسد.

در هنجارهای متداول برای فضای سایبر، اما به این جنس مسائل و شبیه آن در حوزه‌های مختلف اعم از سیاسی، اقتصادی و اجتماعی پرداخته نشده است، بنابراین در نظریه هنجاری سایبر در گفتمان انقلاب اسلامی نمی‌توان تنها به دو سطح یادشده از هنجارسازی اکتفا کرد، به عبارت دیگر افزون بر پرداختن به آنچه به عنوان هنجار سایبری در عرف بین‌الملل شناخته می‌شود، لازم است مبتنی بر مبانی انقلاب اسلامی به مبارزه با آثار جبهه کفر، برهم زدن سلطه تمدن غرب و مقابله با نبرد ادراکی علیه انقلاب اسلامی و آرمان‌های والای آن در فضای سایبر پرداخته شود. از سوی دیگر، نظر به عمق راهبردی این فضا، تحقق اهداف و کاربردی‌سازی مبانی انقلاب بدون توجه به ظرفیت‌های سایبر، مشکل به نظر می‌رسد. بنابراین جبهه انقلاب در فضای مجازی نباید مقهور جو حاکم و غلبه م‌گرایی موجود شود، بلکه در مقابل با الگوگیری از پیروزی انقلاب در خفقان طاغوت، باید در فضای مجازی هم انقلابی دیگر رقم زند. فضای سایبر در گفتمان انقلاب اسلامی باید در تحقق حکومت جهانی اسلام نقش‌آفرینی کرده، به این مهم اهتمام ورزد و برایش برنامه‌ریزی کند. بر این اساس در مدیریت فضای سایبر جهت‌گیری کلی و آهنگ حرکت همه بازیگران این عرصه باید زمینه‌سازی و فراهم نمودن شرایط تحقق آرمان بلند انقلاب یعنی ظهور ولایت عظمی و حکومت جهانی امام عصر (عج) باشد.

روش‌شناسی تحقیق

روش طبقه‌بندی ده‌ها، روش کیفی از نوع تحلیل مضمون^۱ است. تحلیل مضمون، روشی برای تعیین، تحلیل و تبیین مضامین (تم‌ها) موجود در دهاست و برای استخراج د از متون و محتوا کاربرد دارد. این روش، جزو تحقیقات کیفی و روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در ده‌های کیفی است (جعفری و تسلیمی، ۱۳۹۰) که ده‌های پراکنده و گوناگون را به ده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. تحلیل مضمون، یکی از خوشه‌روشناسی‌هایی است که بر شناسایی الگوی معنایی در یک مجموعه د تمرکز

دارد. این تحلیل، فرایند شناسایی الگوها یا مضمون‌ها در بطن‌های کیفی است (قاسمی و هاشمی، ۱۳۹۸). رویکرد دقیق و سخت‌گیرانه در تحلیل مضمون می‌تواند به یافته‌هایی بینش‌بخش و قابل‌اعتماد منجر شود (نوول و همکاران، ۲۰۱۷).

در این پژوهش، بیانات امامین انقلاب، متن اصلی برای استخراج مضمون‌ها و مضامین پژوهش به‌شمار می‌آید. با استفاد از تکنیک تلخیص در تحلیل محتوا، ابتدا بیانات مرتبط با موضوع، شناسایی و استخراج شد و سپس فرایند شناسه‌گذاری متن‌ها با توجه به مفهوم برداشت‌شده از بیانات انجام شد و با برقراری ارتباط بین مفاهیم بر مبنای ویژگی‌هایشان و سامان‌دهی بین آنها، مضامین به‌دست‌آمده، در قالب تم‌ها و مضامین تقسیم گردید. درنهایت، شبکه مضامین، ساختار د شده و تعیین شد.

یافته‌های تحقیق

جایگاه و نقش فضای سایبر در گفتمان انقلاب اسلامی

با امعان‌نظر به تبیین مقام معظم رهبری از مراحل تعالی گفتمان انقلاب اسلامی از یک سو و مبانی و اصول حاکم بر حرکت انقلاب از سوی دیگر، رابطه معناداری میان آنها دریافت می‌شود. پرواضح است که انقلاب اسلامی برای رسیدن به آرمان بلند خود، نیازمند طی مقدمات و فراهم کردن شرائط برای تحقق اهداف میانی خود بوده و لازم است در این مسیر، حرکتی تدریجی را بپیماید. برای تحقق این معنا باید اصول و عقائدی که عامل اصلی در پیروزی انقلاب اسلامی بود، در اداره کشور نیز حاضر و حاکم باشد، بنابراین طراحی نظامات گوناگون و ایجاد ساختار و قواعدی برای نظام اسلامی پس از مرحله انقلاب به دلیل پیش‌گفته است. در گام بعدی برای تحقق اصول دیگری همچون پیوند دین و سیاست و اداره کشور با قوانین اسلامی لازم است تا متولیان و دولتمردان خود تربیت اسلامی داشته باشند تا بتوانند اسلامی عمل کنند که این معنا در مرحله سوم طرح معظم‌له آمده است. اکنون چنانچه دولت اسلامی محقق شود، احاد جامعه نیز به حکم «الناس علی دین ملوکهم» اسلامی عمل خواهند کرد؛ همچنین با اسلامی اداره‌شدن کشور از سوی دولت اسلامی، بالتبع مردم نیز سبک زندگی اسلامی را به‌تدریج تجربه می‌کنند. پس می‌توان گفت که اصول و مبانی انقلاب اسلامی در طرح مرحله‌ای رهبر معظم انقلاب ظهور و بروز داشته و در آن نه شده است. بنابراین برای

هنجاری کردن فضای سایبر با گفتمان انقلاب اسلامی می‌توان از طرح یادشده الگو گرفت.

شکل ۲. جایگاه و نقش فضای سایبر در گفتمان انقلاب اسلامی

متکی به مباحث پیش گفته و الگوگیری از این طرح، جایگاه و نقش فضای سایبر در گفتمان انقلاب مطابق شکل ۲ تبیین می‌شود. این الگو، ترکیبی پویا و در حال حرکت دارد و گویای آن است که انقلاب اسلامی همچون یک موجود زنده و بالنده و غیرایستاست. در مرکزیت الگو، تمدن نوین اسلامی قرار گرفته که به مثابه سر و مغز به این موجود زنده حیات و جهت می‌بخشد. مطابق الگو، حرکت انقلاب اسلامی جهتدار و رو به افقی درخشان است که مقیاس جهانی دارد و عالم را دربر گرفته و روشن خواهد کرد، چه اینکه بنیانگذار کبیرش آن را نقطه آغاز انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچمداری حضرت حجت (ارواح‌نفاذه) دانسته است. همچنین انقلاب اسلامی به پرنده‌ای در حال پرواز می‌ماند که دو بال دارد؛ یکی از آنها در فضای واقعی و دیگری در فضای سایبری گسترده است و حرکت این دو بال همزمان با هم است که می‌تواند او را در افق مطلوب خویش رو به جلو هدایت کند.

در نیمه چپ الگو، همه مراحل انقلاب اسلامی متناظر با فضای واقعی در فضای سایبر ترسیم شده است، چراکه فضای سایبر، فضایی در امتداد زندگی واقعی است و تمام شئون زندگی را در بر گرفته، بلکه از دنیای واقعی هم گسترده‌تر شده است. گفتمان

انقلاب اسلامی نمی‌تواند و نباید نسبت به این عرصه مهم بی‌تفاوت و منفعل باشد و اساساً علت چالش‌های فزاینده فضای مجازی و بروز مشکلات متأثر از آن، ناشی از عدم توجه به این معناست که مسیر انقلاب اسلامی در فضای واقعی و در فضای مجازی، فاصله زیادی با یکدیگر دارند. عمده ناهنجاری‌ها در ناهماهنگی بین حرکت انقلاب در فضای واقعی و فضای مجازی ریشه دارد، درحالی‌که این دو عرصه باید متناسب و همگون با یکدیگر باشند. مردم در فضای مجازی مقابل آماج حملات ادراکی، شناختی و فرهنگی دشمن بی‌پناه رها شده‌اند، درحالی‌که حفاظت از آنها بر عهده حاکمیت است. بنابراین می‌توان گفت: تمدن نوین اسلامی به‌عنوان آرمان انقلاب اسلامی دارای دو حوزه کلان است که در تأثیر و تأثر یکدیگرند، یکی فضای واقعی و دیگری فضای مجازی. برای رسیدن به این آرمان باید به‌طور همزمان به این دو حوزه پرداخته شده و برای تحقق مراحل چهارگانه انقلاب اسلامی، برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات متناسب دنبال شود. گفتنی است این جداسازی به‌معنای پذیرش نظریه دوفضایی نبوده و همان‌طور که اشاره شد، فضای مجازی، امتداد فضای واقعی در محیط اطلاعاتی است، بنابراین تفکیک صورت‌گرفته برای تبیین موضوع و حاکی از رهاشدگی، بخش مهمی از زندگی اجتماعی مردم است.

متناظر با آنچه برای فضای واقعی تبیین شد، این مراحل در فضای سایبر عبارت‌اند از: انقلاب اسلامی سایبری، نظام اسلامی سایبری، دولت اسلامی سایبری و جامعه اسلامی سایبری. رسیدن به وضع مطلوب در فضای سایبر نیازمند طی‌شدن این زنجیره منطقی است و گفتمان انقلاب برای دستیابی به تمدن نوین اسلامی از اجرای گام به گام این فرایند ناگزیر است. گام اول به‌مثابه انقلاب در فضای مجازی و متناظر با وقوع انقلاب و پیآمد آن در فضای واقعی است که به قدرت حکمرانی و کسب قلمرو در فضای مجازی می‌انجامد. شرط لازم در این گام مهم، تحقق کامل شبکه ملی اطلاعات مطابق سند الزامات این شبکه ملی مصوب ۱۳۹۵ شورای عالی فضای مجازی است. بدون این معنا، حکمرانی سایبری رؤیایی بیش نیست، همان‌گونه که تأسیس نظام جمهوری اسلامی بدون پیروزی و تحقق انقلاب در سال ۵۷ ناممکن بود. امروز در دنیا کشورهایی که توان اعمال حکمرانی در فضای سایبر را یافته‌اند، به طریقی شبکه ملی اطلاعات خود را ایجاد

کرده‌اند. توسعه زیرساختی و نرم‌افزاری از جمله تولید سیستم عامل و موتورهای جست‌وجوی کارآمد نیز از ضروریات حکمرانی سایبری هستند.

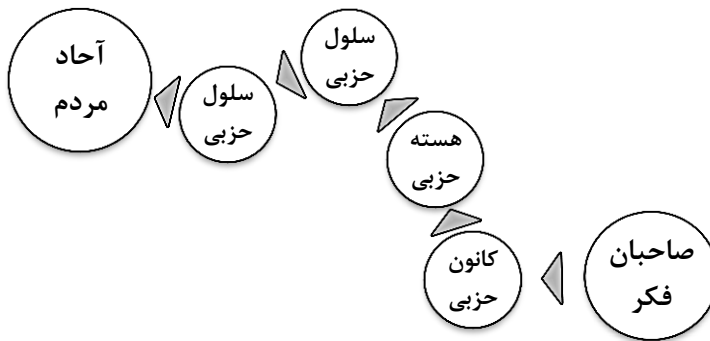
در مرحله بعد با فتح سرزمین و تعیین قلمرو سایبری، به نرم‌افزار اداره و ابزارهای حکمرانی نیاز داریم که از طریق طراحی و تدوین نظامات گوناگون در فضای سایبر به‌دست می‌آید. خوشبختانه در این زمینه نیز شورای عالی فضای مجازی، سند راهبردی فضای مجازی کشور را در شهریور ۱۴۰۱ منتشر کرد. این سند شامل چهار بخش ارزش‌ها، چشم‌انداز، اهداف کلان و اقدامات کلان می‌باشد. در بخش اقدامات کلان پس از تأکید بر تکمیل و روزآمدسازی شبکه ملی اطلاعات، به تفصیل طراحی نظامات گوناگون برای فضای مجازی را با ذکر دستگاه‌های متولی، همکار و مرجع تصویب تبیین کرده است، از جمله طراحی نظام اقتصاد دیجیتال، نظام حقوقی و قضایی، نظام انتظامی، امنیتی و دفاعی، نظام علم و فناوری، نظام حکمرانی دها از قبیل پردازش، انبارش، تبادل، تنظیم‌گری، حریم خصوصی، مالکیت و کلان د و سایر نظامات. چنانچه مطابق سند، دستگاه‌های متولی نسبت به وظائف ابلاغی درباره طراحی این نظامات اقدام کنند، قطعاً نتایج مطلوبی در پی خواهد داشت و برآیند آن، شکل‌گیری نظام اسلامی در فضای سایبر است که متناظر با ایجاد نظام جمهوری اسلامی در فضای واقعی است.

پس از تشکیل نظام اسلامی سایبری، نوبت به دولت اسلامی در فضای سایبر خواهد رسید که اهم مراحل و سخت‌ترین آن و نیازمند وضع قوانین و مقررات موردنیاز و اجرای همه نظامات طراحی‌شده برای فضای سایبر در گام قبلی است. این معنا متناظر با شکل‌گیری دولت اسلامی در فضای واقعی بوده و عبارت است از طراحی و پی‌سازی سامانه جامع اداره کشور مبتنی بر فضای سایبر و فناوری‌های بومی مرتبط به آن که افزون بر چابک‌سازی و تسهیل فرایندهای اداری، شفافیت در مدیریت کشور را تأمین می‌کند. تحقق دولت سایبری با معیارهای اسلامی متکی به نظامات شکل‌گرفته در فضای سایبر به همراه مدیران کارآمد و تراز انقلاب اسلامی، زمینه شکل‌گیری جامعه اسلامی را پدید خواهند آورد. در چنین جامعه‌ای آحاد مردم ضمن بهره‌مندی از خدمات و مزایای دولت سایبری، زیست مجازی عفیانه را نیز تجربه می‌کنند. راهبری و تداوم حیات چنین جامعه‌ای افزون بر گام‌های پیشین، نیازمند سازوکاری فراگیر برای هدایت و حمایت فکری و معنوی آحاد جامعه است که در قالب الگوی حزب مطلوب از منظر

رهبر معظم انقلاب در بستر فضای مجازی کنونی قابل تحقق است. «حزب این است که مجموعه‌ای از صاحبان فکر سیاسی یا اعتقادی یا ایمانی می‌نشینند و تشکلی درست می‌کنند و میان خودشان و آحاد مردم کانال‌کشی می‌کنند و مردمی را با خودشان همراه می‌کنند تا فکر خود را به آنها برسانند. کانون‌های حزبی تشکیل می‌شود، هسته‌های حزبی تشکیل می‌شود، سلول‌های حزبی تشکیل می‌شود و اینها در این مرکز می‌نشینند و افکاری را که خودشان به آن اعتقاد دارند و پای آن ایستادند، چه فکر سیاسی، چه فکر غیرسیاسی، چه فکر دینی، چه فکر غیردینی در این کانال‌ها می‌ریزند و این افکار به تک‌تک افراد می‌رسد و آن مردمی که اینها را قبول می‌کنند، با اینها پیوند پیدا می‌کنند. به نظر من، این سبک تحزب، منطقی است» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۷).

مؤلفه‌های نظریه هنجاری فضای سایبر در اندیشه امامین انقلاب

پس از احصاء بیانات متناظر با رسانه و فضای سایبر در سخنرانی‌ها و مکتوبات امامین انقلاب اسلامی، با روش تحلیل مضمون، برای هر مورد، مضامین پایه تعیین و

شکل ۳. مدل حزب مطلوب

شناسه‌گذاری شد. بر این اساس در کل تعداد ۹۹ مضمون پایه شناسایی شد که از این تعداد، ۲۵ مضمون مستخرج از بیانات حضرت امام (ره) و ۷۴ مورد مستخرج از بیانات مقام معظم رهبری بود. پس از احصاء مضامین پایه مبتنی بر اصول روش تحقیق، مضامین سازمان‌دهنده و سپس مضامین فراگیر در قالب شبکه مضامین تدوین شد. بر این اساس تعداد ۳۵ مضمون سازمان‌دهنده و ۷ مضمون فراگیر استخراج شد.

جدول ۱. شبکه مضامین بیانات امامین انقلاب

شبکه مضامین بیانات امامین			
شناسه	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
A1	فضای مجازی یک دنیای روبه‌رشدِ غیرقابل توقّف و نامتناهی	گستره فضای مجازی	ماهیت فضای مجازی
A2	بزرگ‌تر شدن فضای مجازی از فضای حقیقی		
A3	فضای مجازی یک صحرای بی‌پایانی است که از همه طرفش می‌شود حرکت کرد		
A4	فضای مجازی از بزرگ‌ترین نمای تحول جهانی با تأثیرات شگرف در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و دفاعی در عرصه ملی و بین‌المللی		
A5	گسترده‌شدن جنگ نرم با گسترش فضای مجازی		
B1	فضای مجازی؛ قتلگاه نوجوانان و جوانان	قتلگاه نوجوانان و جوانان	تهدیدات فضای مجازی
B2	ول کردن فضای مجازی کشور سبب توطئه دشمن علیه ملت	ولنگاری فضای مجازی	
B3	تأثیر فضای مجازی بر ذهن‌ها و ایجاد انحراف	تأثیر بر اذهان و ایجاد انحراف	
B4	زبان‌های احتمالی آموزش مجازی بر اخلاق و اعتقادات جوانان ناشی از فضای بی‌بندوبار مجازی	خطرات آموزش مجازی	
B5	ضرورت چاره‌اندیشی برای خطرات آموزش مجازی در حوزه اخلاق و اعتقادات جوانان و نوجوانان و همچنین منزوی‌شدن آنها	خطرات آموزش مجازی	
B6	ناامنی فضای مجازی به ضرر مردم است	ناامنی فضای مجازی	
B7	موسیقی مخدر مغز جوانان و سلب‌کننده ار و جدیت آنها	ترویج موسیقی	
B8	ترویج موسیقی خیانت به مملکت و جوانان		
C1	رسانه، مربی تربیتی کشور	تربیت نیروی انسانی مفید	فرصت‌های فضای مجازی
C2	وظیفه رسانه، تربیت نیروی انسانی مفید		
C3	اثرگذاری زیاد رسانه در نشر موضوعات انقلاب از امدای الهی است که اخلاص‌ورزی ضامن حفظ آن است	اثرگذاری زیاد در نشر موضوعات انقلاب	

شبکه مضامین بیانات امامین			
	بهترین راه ارتباط فرهنگی و فکری و اطلاع از شبهات ذهنی	فضای مجازی، بهترین راه شناسایی و ارتباط با گروه‌های مؤثر فرهنگی و یافتن پرسش‌ها و سرنخ‌های فکری آنان	C4
		فرصت فضای مجازی برای اطلاع از شبهات ذهنی افراد و رفع آنها	C5
	هر نفر یک رسانه	هر نفر یک رسانه است	C6
	سخت افزار جهاد تبیین	فضای مجازی به مثابه سخت‌افزار در جهاد تبیین	C7
	ابزار انتقال پیام	فضای مجازی، ابزاری کارآمد برای انتقال پیام در دنیا	C8
طرح دشمن	نفوذ	فضای مجازی یکی از راه‌های نفوذ دشمن	D1
		فضای مجازی، یکی از راه‌های نفوذ و لزوم نقش‌آفرینی جدی فراجا	D2
	حمله به هویت و موجودیت افراد، نظام و انقلاب	اقدامات متنوع دشمن در فضای مجازی علیه هویت و موجودیت افراد، نظام و انقلاب اعم از دروغ‌انگاری، بزرگ‌نمایی و نفرت‌پراکنی	D3
	دیکتاتوری رسانه‌ای	دیکتاتوری رسانه‌ای غرب در فضای مجازی	D4
		سانسور اسم شهید سلیمانی در فضای مجازی توسط مستکبران، تنبیهی برای مسئولان فضای مجازی در شناخت تکالیف و مقابله با اقدامات دشمن در این فضا	D5
	جنگ شناختی	روش استکبار، تحلیل‌های موزیانه و القائات توأم با تهدید و ارباب با هدف منحرف کردن و تأثیر بر اذهان	D6
		ابزار مقابله با حملات دشمن به ذهن، مغز و دل جوانان در اختیار دانایان اهل دین	D7
		لزوم آمادگی و ورود روحانیون و طلاب به فضای مجازی برای مقابله با شبهات و انحرافات	
	تزلزل در ایمان و دور کردن جوانان از دین و مقدسات و عفت	تلاش‌های جدی دشمن برای دور کردن جوانان از دین و مقدسات و عفت و حیا	D8
	نامیدسازی، کاهش مشارکت و تحریک مردم	اعتراضات مردمی، مهم‌ترین امید دشمن برای ضربه به کشور و نقش فضای مجازی و کارکردهای منفی آن در این زمینه	D9

شبکه مضامین بیانات امامین			
		عملیات روانی دشمن برای کاهش مشارکت مردم در انتخابات	D10
سیاست‌های کلان	نفی ولنگاری و انسداد	نادرست بودن انسداد فضای مجازی و امکان استف صحیح از آن مطابق فرهنگ بومی	E1
		کنترل فضای مجازی به معنای بستن آن نیست	E2
		آزادی در فضای رسانه مطلق نیست	E3
		ولنگار بودن فضای مجازی با وجود تأکیدات زیاد و کوتاهی مسئولان	E4
	حکمرانی بر فضای مجازی	مدیریت فضای مجازی در همه کشورها توسط حاکمیت	E5
		حکمرانی آمریکا و دیگر قدرت‌ها بر فضای مجازی خود	E6
	دستیابی به قدرت سایبری و هوش مصنوعی	حیاتی بودن قدرت سایبری در همه دنیا	E7
		قرارگرفتن در بین ده کشور برتر در مسئله هوش مصنوعی	E8
	تحقق شبکه ملی اطلاعات		E9
	تربیت معنوی		E10
وظائف حاکمیت	کنترل و نظارت (سلبی)	ضرورت کنترل اینترنت در عین فوائد آن	F1
		لغزشگاه فضای مجازی و ضرورت کنترل و مراقبت از آن توسط وزارت ارتباطات و شورای عالی فضای مجازی	F2
		وزارت ارتباطات، یکی از نه‌ای مسئول در استف صحیح از فضای مجازی	F3
		ممانعت از رخنه‌ها و آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی در این عرصه و مقابله مؤثر با تهاجم همه‌جانبه فرهنگی	F4
		ضرورت بررسی صحت خبر پیش از انتشار در رسانه‌ها	F5
		لزوم رصد فضای رسانه‌ای کشور و برخورد جدی و قانونی با اختلاف‌افکنی‌ها در مواقع بحران	F6
		تحدیر رسانه از غرب‌گرایی، حزب‌بازی و انحراف از آرمان‌های انقلاب اسلامی	F7

شبکه مضامین بیانات امامین		
		F8 لزوم برخورد قضایی با مخلان امنیت روانی مردم از طریق دروغ‌پراکنی و شایعه
		F9 ضرورت اصلاح رسانه و خدمات آن از لوازم غرب‌گرایی
		F10 وظیفه سلبی و اقناعی درباره حذف موسیقی
		F11 ضرورت مراقبت از تولیدکنندگان رسانه‌ای
	حکمرانی (ایجابی)	F12 ضرورت مدیریت فضای مجازی و عدم منافات آن با آزادی مردم
		F13 وظیفه سنگین مسئولان درباره فضای مجازی در عین مسئولیت اشخاص و نه‌ای غیرحکومتی
		F14 رعایت سیاست‌های اصولی پهنای باند
		F15 حکمرانی به‌وسیله قانون در فضای مجازی برای استفاد از فرصت‌ها و جلوگیری از تهدیدات آن
		F16 راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات
		F17 سالم‌سازی و حفظ امنیت همه‌جانبه فضای مجازی کشور
		F18 ارتقای فرهنگ کاربری و سواد فضای مجازی جامعه
		F19 ترویج هنجارها، ارزش‌ها و سبک زندگی اسلامی-ایرانی
		F20 استفاد از فرصت‌ها و مقابله با تهدیدات و وظیفه شورای عالی در این زمینه
		F21 تدوین و تصویب نظام‌های امنیتی، حقوقی، قضایی و انتظامی موردنیاز
		F22 تدوین و اجرای برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت
		F23 ارتقاء قدرت سایبری در طراز جهانی و برخورداری از ابتکار عمل و قدرت تعامل با دیگر کشورها در راستای شکل‌دهی به قواعد و قوانین مرتبط با فضای مجازی در عرصه جهانی با رویکرد اخلاق‌مدار و عادلانه
		F24 حفظ حریم خصوصی آحاد جامعه و مقابله مؤثر با نفوذ و دست‌اندازی بیگانگان
		F25 ایجاد و توسعه انواع فناوری‌ها و صنایع کاملاً پیشرفته و رقابتی با استفاد از ایجاد رشته‌های نوین

شبکه مضامین بیانات امامین		
		دانشگاهی و تربیت سرمایه‌های انسانی متعهد، متخصص و کارآمد
		F26 دستیابی به لایه‌های زیرساختی در هوش مصنوعی
		F27 احراز جایگاه و سهم مناسب برای اقتصاد دانش‌بنیان
		F28 برنامه‌ریزی همه‌جانبه برای بهبود شرایط کسب‌وکار مرتبط با فناوری‌های مجازی و بهره‌گیری از فرصت‌های اشتغال‌زایی و نیز رونق محتوا، خدمات و تجارت در این عرصه
		F29 توسعه محتوا و خدمات کارآمد و رقابتی منطبق بر ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی-ایرانی
		F30 جلب مشارکت‌های مردمی و به‌کارگیری ظرفیت‌های بخش خصوصی در توسعه خدمات کارآمد و رقابتی منطبق بر ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی-ایرانی
		F31 حضور جریان‌ساز دستگاه‌های فعال در فضای مجازی
	مراقبت و مقابله با اقدامات متنوع دشمن	F32 آرایش جنگی دشمن در فضای مجازی و ضرورت اقدام متقابل
		F33 انفعال در برابر فرهنگ مهاجم غرب، بدترین، زشت‌ترین و خسارت‌بارترین کار
		F34 نیاز به هیئت اندیشه‌ورزی برای مقابله با جنگ نرم دشمن
		F35 ضرورت تاراندن و راندن دشمن از فضای مجازی
		F36 ضرورت مراقبت و مقابله با اقدامات متنوع دشمن در فضای مجازی علیه هویت و موجودیت افراد، نظام و انقلاب اعم از دروغ‌انگاری، بزرگ‌نمایی و نفرت‌پراکنی
		F37 تبلیغات دشمن در رسانه به‌مثابه سلاح شیمیایی علیه افکار عمومی و ضرورت مقابله با آن توسط مسئولان حوزه ارتباطات
		F38 مدیریت پشت پرده و وظیفه حکومت در حمایت از مردم
		F39 لزوم م‌ایوس‌نشدن از قدرت رسانه و تبلیغات

شبکه مضامین بیانات امامین			
		دشمن	
		لزوم سوءظن به جریان رسانه‌ای دشمن	F40
		لزوم تهاجم به مبانی، منطق و اقدامات غلط دشمن	F41
		مرزبندی روشن با دشمن، مانعی در برابر نفوذ و تسلط دشمن بر فضای مجازی و محیط فرهنگی	F42
	تحلیل، اندیشه‌ورزی و پژوهش	ضرورت پیش‌بینی و شناسایی تهدیدات فضای مجازی با اندیشه‌ورزی و پژوهش‌های دانشگاهی	F43
		نیاز به دانش و فکر نو برای مصون‌سازی از آسیب‌های فضای مجازی	F44
		ضرورت چاره‌اندیشی مسئولان برای رعایت اخلاق و مقابله با مظاهر بی‌عدالتی همچون دروغ و تهمت در فضای مجازی	F45
		ضرورت تحلیل حساسیت‌ها، حجم دروغ‌ها و سانسورهای دشمن در فضای مجازی و مقابله با آنها توسط مسئولان	F46
	رعایت الزامات فضای مجازی	«تمرکز در تصمیم‌گیری»، «جدیت در اجرا بدون از دست دادن زمان»، «هماهنگی میان دستگاه‌ها» و «پرهیز از موازی‌کاری و تعارض» لازمه حضور فعال و تأثیرگذار در فضای مجازی	F47
		پیشرفته‌بودن، بومی‌بودن، روزآمد بودن، ناوابسته بودن، متنوع بودن از الزامات فضای مجازی به‌مثابه ابزار	F48
وظائف عامه	خودمراقبتی، رعایت عدالت و حفظ ادب اسلامی	لزوم خودمراقبتی و رعایت عدالت توسط کاربران در فضای مجازی	G1
		ضرورت حفظ ادب اسلامی در فضای مجازی	G2
		اهانت و تهمت‌زنی عده‌ای در فضای مجازی به ضرر فضای عمومی	G3
	جهاد تبیین با تخاطب واقعی	وجوب جهاد تبیین بر همگان با منطق قوی، سخن متین و عقلانیت کامل، همراه با زینت عاطفه و به‌کارگیری اخلاق	G4
		عدم کفایت فضای مجازی برای انتقال پیام و نیاز به تخاطب واقعی	G5
	امیدآفرینی، بصیرت‌افزایی و توصیه	استفاد از فضای مجازی برای امیدآفرینی، بصیرت‌آفرینی، توصیه به حق و صبر، خسته	G6

شبکه مضامین بیانات امامین			
	به حق و صبر	نشدن، تنبلی نکردن و بیکاره نماندن	
		ضرورت پرهیز از بیان مطالب نا امیدساز	G7
	مبارزه و مقابله با دشمن	ضرورت افشای دروغ، فریب و جنگ روانی دشمن	G8
		استف از فضای مجازی برای مبارزه با کفر، نفاق و دین‌ستیزی	G9
		تودهنی‌زدن به دشمن	G10

تحلیل یافته‌های پژوهش

بررسی اندیشه امامین انقلاب در موضوع رسانه و فضای مجازی با روش تحلیل مضمون، مؤلفه‌های فراگیر زیر را شامل می‌شود که به اختصار توضیح داده شده است:

۱. ماهیت فضای مجازی؛
۲. تهدیدات فضای مجازی؛
۳. فرصت‌های فضای مجازی؛
۴. طرح دشمن؛
۵. سیاست‌های کلان؛
۶. وظائف حاکمیت؛
۷. وظائف عامه.

ماهیت فضای مجازی

رهبر معظم انقلاب، تعبیر گوناگونی درباره ماهیت‌شناسی فضای سایبر، ویژگی‌ها و آثار آن ابراز داشته‌اند. فضای مجازی، دنیای رو به رشد غیرقابل توقف و نامتناهی، بزرگ‌تر از فضای حقیقی و در امتداد آن، صحرای بی‌پایانی که از همه طرفش می‌شود، حرکت کرد و از بزرگترین نمای تحول جهانی با تأثیرات شگرف در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و دفاعی در عرصه ملی و بین‌المللی است.

فرصت‌های فضای مجازی

فرصت‌های فضای مجازی دارای زیرمؤلفه‌های تربیت نیروی انسانی مفید، اثرگذاری زیاد در نشر موضوعات انقلاب، بهترین راه ارتباط فرهنگی و فکری و اطلاع از شبهات ذهنی افراد، ابزار انتقال پیام و سخت‌افزار در جهاد تبیین می‌باشد.

تهدیدات فضای مجازی

بزرگ‌ترین تهدید فضای سایبر از منظر مقام معظم رهبری، رها بودن و ولنگاری این فضا است که تلفات زیادی را به دنبال داشته و به قتلگاه جوانان و نوجوانان تبدیل شده است. تأثیر فضای مجازی بر ذهن‌ها و ایجاد انحراف، تهدید دیگری در این عرصه است. ناامنی فضای مجازی به ضرر مردم و آموزش مجازی برای اخلاق و اعتقادات جوانان و نوجوانان و همچنین منزوی شدن آنها خطرآفرین است و باید برای آن چاره‌اندیشی شود. ترویج موسیقی از طریق رسانه، سلب‌کننده ار جوانان و خیانت به مملکت است. اما بخش زیادی از تهدیدات در فضای مجازی، ناشی از طرح‌ها و اقدامات دشمن علیه مردم ایران است که به علت اهمیت و وسعت آن در مؤلفه جداگانه‌ای بررسی خواهد شد.

طرح دشمن

امامین انقلاب اسلامی نسبت به اقدامات دشمن از طریق رسانه و فضای مجازی، هشدارهای زیادی داند از جمله آنکه فضای مجازی، یکی از راه‌های نفوذ دشمن است و تبلیغات دشمن در رسانه به مثابه سلاح شیمیایی علیه افکار عمومی تأثیرگذار است. دشمن در این فضا، آرایش جنگی گرفته و با حملات پی‌درپی به ذهن، مغز و دل جوانان برای تزلزل در ایمان و دور کردن آنها از دین، مقدسات، عفت و حیا تلاش می‌کند. همچنین به دنبال ناامیدسازی، کاهش مشارکت و تحریک مردم به اعتراضات و نافرمانی مدنی از طریق رسانه و فضای مجازی هستند.

سیاست‌های کلان

امامین انقلاب در مقاطع مختلف، سیاست‌های کلانی که باید در نظام اسلامی بر رسانه و فضای مجازی حاکم باشد، تبیین کرده‌اند. آزادی مطلق و ولنگاری و در مقابل، انسداد فضا را نفی می‌کنند و بر استفاد صحیح مطابق فرهنگ بومی تأکید دارند و علاج بداخلاقی‌ها در فضای مجازی را تربیت معنوی دانسته‌اند، بنابراین مدیریت و حکمرانی بر فضای مجازی را یک ضرورت حتمی و شبکه ملی اطلاعات را مهمترین مسئله در فضای مجازی کشور خوانده‌اند. ارتقاء قدرت سایبری و قرارگرفتن در بین ده کشور برتر در مسئله هوش مصنوعی را نیز چشم‌انداز آینده کشور در موضوع فضای مجازی قرار دادند.

وظائف حاکمیت

مؤلفه وظائف حاکمیت در نظریه هنجاری فضای سایبر از منظر امامین انقلاب دارای بیشترین مضامین پایه هستند و این حاکی از آن است که عمده وظائف و مسئولیت‌ها در مسئله فضای مجازی متوجه و مربوط به حاکمیت و مسئولان نظام در بخش‌های مختلف به‌ویژه شورای عالی و مرکز ملی فضای مجازی و وزارت ارتباطات می‌باشد.

وظائف حاکمیت دارای دو زیرمؤلفه اصلی است: اول کنترل و نظارت که دارای مؤلفه‌هایی از جنس اقدامات سلبی است، از جمله ضرورت کنترل و مراقبت از اینترنت و فضای مجازی و تولیدکنندگان رسانه‌ای، ممانعت از رخنه‌ها و آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی در این عرصه و مقابله مؤثر با تهاجم همه‌جانبه فرهنگی، لزوم رصد فضای رسانه‌ای کشور و برخورد جدی و قانونی با اختلاف‌افکنی‌ها، مخلان امنیت روانی مردم و اقدامات مجرمانه در این فضا، تحذیر و اصلاح رسانه از غرب‌گرایی، حزب‌بازی و انحراف از آرمان‌های انقلاب اسلامی.

زیرمؤلفه دوم عبارت است از حکمرانی بر فضای مجازی که شامل اقداماتی از جنس ایجابی هستند. این دسته‌بندی مربوط به پژوهش کنونی و محقق ساخته بوده و به صورت‌های دیگر نیز قابل بیان است. به هر روی، عمده وظائف حاکمیت، پیگیری و اجرای سیاست‌هایی است که در مؤلفه سیاست‌های کلان تبیین شد و مهمترین آن راهاندازی شبکه ملی اطلاعات است. بدون تحقق کامل این طرح، حکمرانی بر فضای مجازی امکان‌ناپذیر بوده و سخن از هنجارسازی یا نظریه هنجاری بیهوده و بی‌فرجام است. سالم‌سازی و حفظ امنیت همه‌جانبه، ارتقای فرهنگ کاربری و سواد فضای مجازی جامعه، تدوین و تصویب نظام‌های مورد نیاز، احراز جایگاه و سهم مناسب برای اقتصاد دانش‌بنیان و برنامه‌ریزی برای بهبود شرایط کسب‌وکار مرتبط با فناوری‌های مجازی، توسعه محتوا و خدمات کارآمد و رقابتی منطبق بر ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی-ایرانی و دستیابی به لایه‌های زیرساختی در هوش مصنوعی و تدوین و اجرای برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت از جمله اقدامات ذیل مؤلفه حکمرانی هستند.

یکی دیگر از وظائف مهم حاکمیت در عرصه مجازی، مراقبت و مقابله با طرح‌ها و اقدامات متنوع دشمن در این فضا است. به تعبیر رهبر معظم انقلاب، انفعال در برابر فرهنگ مهاجم غرب، بدترین، زشت‌ترین و خسارت‌بارترین کار است و دولت موظف

است به‌منظور ممانعت در برابر نفوذ و تسلط دشمن بر فضای مجازی، مرزبندی روشنی با دشمن ایجاد کند. وظیفه دیگر دولت، پیش‌بینی و شناسایی تهدیدات فضای مجازی با اندیشه‌ورزی و پژوهش‌های دانشگاهی و همچنین چاره‌اندیشی برای رعایت اخلاق و مقابله با مظاهر بی‌عدالتی همچون دروغ و تهمت در فضای مجازی است. رعایت الزامات فضای مجازی ازجمله تمرکز در تصمیم‌گیری، «جدیت در اجرا بدون از دست دادن زمان»، «هماهنگی میان دستگاه‌ها» و «پرهیز از موازی‌کاری و تعارض»، لازمه حضور فعال و تأثیرگذار در فضای مجازی و نیز پیشرفته‌بودن، بومی‌بودن، روزآمدبودن، ناوابسته‌بودن، متنوع‌بودن فضای مجازی به‌مثابه ابزار، از وظائف حاکمیت است.

وظائف عامه

آخرین مؤلفه در نظریه هنجاری فضای سایبر از منظر امامین انقلاب، مربوط به وظائف عمومی اعم از مردم و مسئولان است. خودمراقبتی، رعایت عدالت و حفظ ادب اسلامی بر آحاد کاربران، لازم و جهاد تبیین با منطق قوی، سخن متین و عقلانیت کامل، همراه با زینت عاطفه و به‌کارگیری اخلاق بر همگان واجب است. استفاد از فضای مجازی برای امیدآفرینی، بصیرت‌افزایی و توصیه به حق و صبر از وظائف عامه و هر نوع مبارزه و مقابله با دشمن ازجمله افشای دروغ، فریب و جنگ روانی دشمن نیز بر همگان لازم است.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش، تلاشی نظری در راستای نیل به فضای سایبر تراز انقلاب اسلامی بود که تحقق آن نقش مهمی در رسیدن به تمدن نوین اسلامی خواهد داشت. از آنجاکه فضای سایبر در کشور ما، بدون نظریه پشتیبان بومی ایجاد و توسعه یافته، تهدیدات فراوانی را در ابعاد گوناگون با خود به همراه داشته و استفاد از فرصت‌های آن را نیز به چالش کشیده است. در این تحقیق با استفاد از بیانات امامین انقلاب، به شناسایی مؤلفه‌های فضای مجازی مطلوب پرداخته شد. رهبر معظم انقلاب طی سال‌های اخیر بیانات متعددی درباره فضای سایبر ابراز داشته‌اند که حاکی از اهمیت بالایی این پدیده نزد معظم‌له دارد. به نقل قول^۱ از ایشان، اهمیت فضای مجازی به اندازه انقلاب اسلامی است. اما با توجه به نبودن این موضوع در دوران حضرت امام (ره) و وجود اشتراکات

^۱ دکتر حمید شهریاری عضو شورای عالی فضای مجازی

زیاد و نزدیک بودن موضوع رسانه به فضای مجازی، برای یافتن مؤلفه‌ها در اندیشه امام (ره)، به مسئله رسانه پرداخته شد. با تحلیل مضامین و تحلیل یافته‌ها می‌توان گفت: نظریه هنجاری فضای سایبر در اندیشه امامین انقلاب، با نظریه‌های هنجاری متداول که به آنها اشاره شد، کم‌وبیش اشتراکاتی همچون نظریه توسعه‌گرا و مسئولیت اجتماعی دارد، اما در نوع خود ویژگی‌های متمایزی را داراست که از مبانی انقلاب اسلامی نشئت گرفته است؛ همان‌طور که در بین مکاتب دنیا از گفتمان انقلاب اسلامی به‌عنوان پدیده‌ای نو و بی‌نظیر یاد می‌شود، نظریه هنجاری رسانه و فضای سایبر در انقلاب اسلامی نیز بدون مشابه و متفاوت از دیگر نظریه‌های موجود است و افق جدیدی را در این زمینه پیش‌روی جامعه بشری قرار می‌دهد.

از منظر امامین انقلاب، تحقق فضای سایبر تراز، نیازمند پرداختن به ابعاد و مؤلفه‌های مختلف آن است که باید مدنظر قرار گیرند. فرصت‌های آن در تربیت نیروی انسانی، ارتباطات فرهنگی و سخت‌افزار جهاد تبیین باید دنبال شوند و با تهدیدات آن که عمده‌اش رها بودن و ولنگاری این فضا است، مقابله شود. باید برای مسدود شدن راه‌های نفوذ دشمن از طریق فضای سایبر و حملات پی‌درپی به ذهن و دل جوانان برای ترلزل در ایمان و زدودن عفت و حیا و ناامیدسازی و تحریک مردم چاره‌اندیشی شود. حاکمیت باید ضمن احترام به آزادی بیان و حریم خصوصی افراد، اقدامات نظارتی و کنترلی خود را دنبال کند و با وضع قوانین و مقررات لازم، حکمرانی قانونمند را در بستر شبکه ملی اطلاعات تحقق بخشد. سالم‌سازی و حفظ امنیت همه‌جانبه، ارتقای فرهنگ کاربری و سواد رسانه‌ای، تدوین و تصویب نظام‌های موردنیاز، بهبود شرایط کسب‌وکار، توسعه محتوا و خدمات کارآمد و رقابتی منطبق بر ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی-ایرانی و دستیابی به لایه‌های زیرساختی در هوش مصنوعی و تدوین و اجرای برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت نیز باید توسط حاکمیت دنبال شوند. اما برخلاف برخی نظریه‌های هنجاری همچون نظریه اقتدارگرا، در مشابهت با نظریه مشارکت دموکراتیک، مردم در فضای سایبر تراز انقلاب نقش فعال دارند و باید ضمن خودمراقبتی، رعایت عدالت و حفظ اخلاق و آداب اسلامی به جهاد تبیین، امیدآفرینی، بصیرت‌افزایی و توصیه به حق و صبر و مقابله با جنگ روانی، دروغ و فریب دشمن در این فضا بپردازند.

پیشنهاد می‌شود چگونگی اشراف این مؤلفه‌ها به بخش‌های مختلف فضای سایبر مورد تحقیق و پژوهش بیشتر قرار گیرند و موارد ذیل برای زمینه‌سازی تحقق فضای سایبر تراز انقلاب اسلامی دنبال شوند:

- بهره‌گیری از مؤلفه‌های احصاشده در سیاستگذاری، خط‌مشی‌نویسی، راهبردننگاری و راهبری فضای سایبر؛
- استف از مؤلفه‌های نظریه‌هنجاری در تدوین نظامات گوناگون فضای سایبر مندرج در سند راهبردی؛
- تبیین ماهیت و مؤلفه‌های حزب سایبری و کیفیت ایجاد آن.

تقدیر و تشکر

محققان از تمامی افرادی که در این پژوهش مشارکت داشته‌اند نهایت تشکر و قدردانی را دارند.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

فهرست منابع

بیانات رهبر معظم انقلاب مستخرج از تارنمای حفظ نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای
به نشانی KHAMENEI.IR

حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، سمت.
خیامی، کیا. (۱۴۰۳). گزاره‌های هنجاری رسانه از منظر رهبر معظم انقلاب، نشریه مطالعات
میان رشته‌ای تمدنی انقلاب اسلامی، سال سوم، ص ۱۲-۴۹.
صحیفه امام خمینی (ره)

عابدی جعفری، حسن، محمدسعید تسلیمی، ابوالحسن فقیهی، محمد شیخ‌ز. (۱۳۹۰)، «تحلیل
مضمون و شبکه مضامین: روشی س و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در ده‌ای
کیفی»، اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره ۲ (پیاپی ۱۰) پاییز و زمستان، ص
۱۵۴-۱۵۵.

علیز، الهه. (۱۳۹۷). «اخلاق و فضای سایبری»، ماهنامه ندای قلم، شماره هشتم. مهرماه.
فرزندی، عباسعلی. (۱۳۹۹). گفتمان انقلاب اسلامی منطبق بر آموزه‌های اسلام ناب، بازیابی
شده از: <https://sndu.ac.ir/maktab/fa/news/2626>

قاسمی، یارمحمد و هاشمی، علی (۱۳۹۸)، «انجام پژوهش به روش تحلیل تماتیک: راهنمای
عملی و گام به گام برای یادگیری و آموزش»، فصلنامه علمی فرهنگ ایلام، دوره بیستم،
شماره ۶۴ و ۶۵؛ پاییز و زمستان ۱۳۹۸.

معمدنژاد کاظم. (۱۳۸۷). حقوق ارتباطات، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
مک‌کوئل، دنیس. (۱۳۸۱). نظریه‌های ارتباطات اجتماعی، ترجمه افشین رزاقی، تهران پیکان،
چاپ اول، ص ۱۲۷.

یوسف‌زاده، حسن. (۱۳۹۴). ارتباطات جمعی از منظر اسلام، قم، انتشارات موسسه امام خمینی.

Eneken Tikk-Ringas. (2016), "International Cyber Norms Dialogue as an Exercise of Normative Power", Georgetown Journal of International Affairs, Vol. 17, No. 3, International Engagement on Cyber VI (Fall/Winter 2016), pp. 47-59

Gupta Shivam Kumar & Singh Preeti, (2025), "Global Cybersecurity Governance: The Role of International Norms in Cyberspace", Part of the book series: Studies in Computational Intelligence (SCI, volume 1181), February 2025, pp 113-127.

- Hogeveen, Bart. (2022). "The UN norms of responsible state behaviour in cyberspace", Guidance on implementation for Member States of ASEAN, March 2022.
- Libicki, Martin C. (2020). "Norms and Normalization", A work of the U.S. Government, The Cyber Defense Review, Spring 2020, pp. 41-52.
- Nowell, L. S. Norris¹, J. M., White D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16, 1–13.
- Pettigrew, Karen E. (1998). The role of community health nurses in providing information and referral to the elderly: A study based on social network theory. Unpublished doctoral dissertation, University of Ontario, London, Ontario, Canada. Available at: <http://projects.ischool.washington.edu/fisher/dissertation/Tp&TO C.pdf> (Accessed on 24 Feb. 2010).
- Rogers, A., Castree, N., & Kitchin, R. (2013). normative theory. In *A Dictionary of Human Geography*: Oxford University Press. Retrieved 25 Jan. 2022, from <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868-e-1311>.
- U.S. Department of Defense (2022). "Joint Publication 3-12: Cyberspace Operations".

COPYRIGHTS

©2024 by the authors. Published by The National Defense University. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

